

2006

~~29.215~~

ПРО РУСКУ ПРАВОПИСЬ

НАПИСАВ

С. Нагнибіда.

~~29.215~~

Львівська бібліотека
АН УРСР

51.

Ціна 5 кр. в. а.

2
Удѣл

У ЛЬВОВІ, 1891.

З друкарні Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Братя Русини!

Пишім уже раз все і всюди по руски! Закони нам на се по-зволяють, голос що найперших наших патріотів кличе нас до того, ухвали руских всенародних віч наказують нам се, рускі часописи не перестають все а все пригадувати нам на сей перший обовязок кожного Русина, честь наша народна вимагає сего. Не дончім же самі наших сьвятих прав, не захуємо нашого що найпершого народного обовязку, і пишім уже раз все і всюди по руски!

Але щоб писати по руски, на се не вистарчає зображати рускі слова якимнебудь письмом і якимнебудь знаками, бо се значило би бути неграмотним або для свого зовсім байдужним. Знають противники, чим нам доскулити: вони обезображають нашу мову і наше письмо. За то тим більше повинні самі Русини дбати о чистоту рідної мови, о рускість свого письма. Пишучи по руски, ми повинні сего пильнувати, щоб руску мову, рідні слова приодівати в питому рідну руску одежу а не в позичені або крадені чужі лахи, ми повинні рускі слова писати по руски! Яка-ж се та рідна одежа рускої мови? Ось яка, послухайте!

Коли Русь пробудила ся з вікового сну до нового життя і її рідні і що найліпші сини відкинувши мертвечі пелени промовили до своїх братів рідним руским словом, то заравом прибрали вони руску мову в її рідну, питому, руску і від других відмінну одежу; бо так як чоловіка пізнають по одежі, що він за один, так і різні мови на сьвіті мають свої питомі одежі, по котрих їх можна пізнати; хіба що вони не мови, а так собі „язычіє“, тоді і одежа на них позичений, або крадений лахман. Чим красше розвивала ся руска мова, тим гарнійшою пишала ся вона одежою, а та одежа стала визначна своїм питомим рідним кроєм, рідними оздобами, так що чужі люди, хоть і не знали рускої мови, стали вже розпізнавати її по її одежі. Одежа та приросла до рускої мови немов до тіла і не так легко її заступити другою, хоть би деколи і вигіднійшою: вона має історичне право, котре кождий чесний чоловік пошанувати мусть.

Так генії руского народу від часу его національного відродження, так найліпші сини матери Руси Котляревский, Гулак-Артимовский, Квітка, Метлинський, Гребінка, Шевченко, Куліш, Марко

Вовчок, Маркіян Шашкевич, Володимир Барвіньскій, Огоновскій, Франко, Федькович виобразували в своїх творах не тільки рідну мову, але і прикрасили її рідною питомою рускою одежою, питомою правописею. Отсе та рідна питома одежа рускої мови, в котру кожний грамотний і тямущий Русин повинен все а все приодівати рідне слово, отсе та наша народна руска правопись, котра почавши від Котляревского історично розвинула ся у всіх частях Руси до того виду, який ось тут має, отсе та одежа, по котрій і чужинець пізнає руску мову. Коли-ж маємо писати по руски, то нишим справді по руски, нишим руску мову рускою правописею!

Твори сих славних синів Руси, їх праця і труди на рускій ниві не тільки пробудили спячих братів, але понесли імя руске далеко поза границі нашої вітчизни. Через них всі пізнали Русь, їм одним завдячуємо ми те, чим ми тепер є. Чи-ж може бути, щоб мужі, що так уміли дбати про рідну батьківщину, що дали їй жите, імя, славу, значінь, і то власне силою руского слова, щоб вони, майстри руского слова, та не вміли прибрати єго в рідну руску одежу? Вони-ж для руского слова посвятили ціле своє жите і всі свої сили, вони-ж єго виплекали і вилеліяли, вони-ж єго не пустили в латанім лахману у сьвіт а причепурили і приоділи як могли гарно, і кого-б, бач ся, дїльше зарадити ся в сій справі, як не самих майстрів?

Здавало-б ся одже, що справа рішена; бо чей кожний розумний чоловік розсудить се так, що ті Русини, що хочуть, або зачинають, або учать ся що йно по руски писати, повинні і мусять так писати, як ті, що писали, і то так писали, що Русь тим звеличили. Так бодай водить ся у всіх людей. Та не так у нас як у людей. У нас хіба одиниці, і то знов лише ті, що справді раді як найбільше двигнути і звеличити свій нарід рідним єго словом, уміють пошанувати славних майстрів і їх спадщину. У загалу-ж свої славні і заслужені люди не находять такого пошанівку. Загал наш не має навіть на стілько зрозуміня сеї справи, щоб узнати за річ певну, що справу правописну треба рішати з огляду на писателів, і що годі тут поводити ся иншими як пр. політичними, церковними, опортуністичними, єудеками і Бог знає якими ще зглядами. Загал наш уживаючи рускої мови в письмі йде понайбільше за своїми сервілістичними інстинктами, і пр. в листах одной особи до ріжних осіб подибати можна найріжнішу мову від найтвердшого пїянсу до наймякшого і найріжнішу правопись: той не хоче зразити потвердого народовця, другий рад, щоб при нїм радикальний дух не пах, инший з огляду на церкву, той знов з огляду на „тисячелїтіє“ і на кацанів, а дуже богато просто з неучтва калїчать і нївечать руску мову, роздирають її правдиве лице, занечищують її зверхність ріжним калом... найбільше-ж диво, що і школа замість поступити після загальної у всїм сьвіті прийнятої засади і учити рускої мови і правописи такої, яка

виробила ся історично у руских писателів — то вона лиш ще ка-
ламутить справу; замість плекати чесноту пошанованя своїх великих
людей, стає в тій справі сторчаком супротив батьків Руси. Кудаж-
ми з такими засадами зайдемо? Крайна пора виречи ся низких ін-
стинктів і пошанувати своїх батьків; крайна пора пізнати сю правду,
що не варт той нарід славних людей мати, котрий не вміє їх по-
шанувати! Або виречім ся зовсім наших таких письменників як Кот-
ляревский, Гулак-Артимовский, Квітка, Шевченко, Марко Вовчок,
Куліш, Нечуй-Левицкий і всі українські і багато галицких і буко-
винських, т. зн. всіх тих писателів, що створили наше письменство,
і не признаймо їх за своїх — або узнаючи їх за своїх і велича-
ючи ся ними, окажім їм хоть стілько чести, що в письменстві, котре
вони своїм умом і працею здвигнули, затримаймо ту одежу, якою
вопи єго приоділи; бо се та пилома одежа рускої мови. Чей тії, що
писали дійсно по руски, повинні мати більший (коли не виключний)
голос в справі рускої правописи, ніж ті, що нічого або мало що-
і то може лиш мишам на сніданє потрудили ся. Чи-ж потреба ще
більше слів тратити на се, щоб вас, братя Русини, захопити писати
уже раз руску мову справді по руски, т. є. так як єї наші майстри
писали, т. зн. правописею фонетичною?

Та ось чую вже голоси патріотів, що радше т. зв. етимоло-
гічну, історичну правопись треба назвати пиголою одежою рускої
мови, бо-ж в ню приодівали рускі писателі руску мову і на Україні,
як Максимович, а найпаче у нас в Галичині, а що найважніше —
вона сполучує наше давнє і наше нове письменство, то-ж вона рідна
єго одежа. Правда, що декотрі писателі, особливо в Галичині, ужи-
вали виключно сеї правописи; так що-ж з того? Чи се вже дока-
зує, що вона своя рідна і рускому слову пригожа? Послухаймо, що
в тім взгляді каже сам батько сеї рускої правописи, Українець
Максимович, що ужив єї вперше в р. 1827 в збірнику руских пі-
сень. Там в переднім слові подибуємо дословно ось що: „Нарешті
скажу кілька слів про правопись, котру я придумав відповідно
до прикмет сеї мови“*) — одже сам батько називає свою правопись
придуманною, винайденою правописею! Дальше сказано: „Надію ся,
що багато буде мене поприкати за відступленє; та я зовсім
переконаний, що не повинно ся так писати, як звичайно пишуть,
але якось инакше, коли не так, як я пишу“**). Из сего висказу Ма-
ксимовича най собі наші земляки бодай тільке запам'ятають, що і сам
Максимович признає, що відступленє від того, як звичайно — ро-
зуміє ся: писателі — пишуть, гідне догани, та що він сам уважає

*) Собрание сочинений М. А. Максимовича, Киевъ 1880, II. 447: „Нако-
нецъ скажу нѣсколько словъ о правописаніи, мною избрѣтенномъ сообразно
своимъ свойствамъ сего языка.“

**) Собрание II. 448: „Ожидаю, что будутъ многіе охуждать меня за от-
ступленіе; но я совершенно убѣжденъ, что не должно такъ писать, какъ обы-
кновенно пишуть, но какъ нибудь иначе, если не такъ, какъ я пишу.“

«свою правопись не dokonче за добру. Коли вже з попередних слів Максимовича ясно видно, що правопись т. зв. історична зовсім не історична, а придумана, винайдена, та що відступаючи від прийнятої, очевидно прийнятої у писателів, правописи діло догани гідне, то з слідуючих слів бачимо як найдокладнійше, що єго правопись може й добрий кожух, та не на руску мову шитий; бо вона уложена для Москалів і на те, щоб наблизити до себе українську і московську правопись; ми переконаємо ся, що вона не для себе, не для руского народу утворена, а для чужих, і проте зовсім не своя. Бо ось як оправдує Максимович повизну своєї правописи: „Отсе роблю я перед усім для того, що пишу не для самих Українців, але і для Москалів, котрим багато дечого буде не зрозуміле, коли писати після виголошеня і не наблизити хоч де в чім правописи української до московської.“*) Після сих виразних слів Максимовича думаю, що було-б найліпше вже самим Москалям зіставити суд про се, чи ся правопись улекшує їм зрозуміне рускої мови, і взагалі було-б наймудрійше полишити їм се винайдене, щоб користували ся ним, як їм любо — а нам Русинам до него що за діло? Вона-ж хоть і для нашої мови, та не для нас зроблена! І дійсно так розуміли річ всі Українці і ніхто крім Максимовича (і Лукашевича в збірнику пісень з 1836-ого р.) не послугував ся сею правописею, хоть опісля (р. 1841-ого) Максимович ще раз захвалював єї, і то вже яко „історичну“(!). Та не так склало ся в Галичині. Тут було менше охочих писати по руски, та за те більше охочих розправляти про руску мову на лихо як найменше знану; і коли Українці здвигали наше рідне письменство, то Галичани тратили папір і чорнило на лайку і сварню задля мертвих букв. Се є чей вже доказана річ, що хто в Галичині брав ся писати справді по руски, хто брав ся щиро працювати на літературній ниві і мав до того спосібности, той писав руску мову фонетично (Маркіян Шашкевич і єго кружок; громада 60-их років, Франко і другі молодші), хто-ж як найменше знав ту руску мову і майже нічого нею не писав, той обороняв „історического і етимологического начала“. Так склало ся, що література наша стоїть українськими писателями і тими нашими писателями, що писали фонетично. Із писателів, що писали лише історичною правописею (розуміє ся: по руски, а не „язычієм“) не заняв ні один ані що до мови, ані що до ідей виднійшого місця в нашій літературі. Правда по наших часописях друкували ся свого часу і письма ліпших писателів майже завсїгди т. зв. історичною правописею, та се зовсім не свідчить, що ліпші писателі закинули фонетичну правопись; се для рускої мови погубне поступованє спа-

*) Собрание II. 448: „Сіе дѣлаю, во первыхъ, потому, что пишу не для однихъ Малороссійанъ, но и для Русскихъ, коимъ не понятю будетъ многое, если писать по произношенію и не сблизитъ хотя нѣсколько правописанія малороссійскаго съ русскимъ“.

дає на вину редакторів і наших нещасних галицьких стосунків. Та в останній часі бачимо рішучий зворот і немов протест в справі правописній в користь фонетичної правописи (диви „Зоря“). Коли-ж так, то котра-ж правопись є справді руска, котра є тою питоמוю рідною своєю одежою рускої мови? Не вже-ж найде ся ще який Русин і скаже, що „історична“? Пишім же раз всі Русини руску мову по руски! Уживаймо для рускої мови лише т. зв. правописи фонетичної!

Фонетична правопись уживає ся від самого зародку нашої народної літератури в рускім письменстві. За нею обставали супротив Максимовича наші такі писателі як Гулак-Артимовський, Квітка і др. Вона звільна розвивала ся і виробляла ся, приноровлювала ся до рускої мови, звільна переходила від фонетичної правописи з московським значінем словянських букв, якої уживали Гулак-Артимовський, Квітка і др., головню під впливом виводів Максимовича (і се єго велика заслуга!) через ріжного рода проби до своєрідної, рускій мові пригожої, самостійної правописи, як єї вперше бачимо у Куліша. Відтак вона ще де в чім поправляє ся і доходить в 70-х роках до тої досконалости, що тепер вона і одностайна і своя рідна, питома і стрійна і історична руска правопись, а історична для того, бо має за собою довгу історію свого розвою. Кажемо „одностайна“, бо не варт і згадувати про се, що одні (Желеховський, Зоря, Правда) пишуть ї, а другі раз йї, раз і. В тім єї виді уживають фонетичної правописи всі українські писателі і всі що найліпші галицькі і буковинські писателі. Крайна пора, щоб і руский загал пішов за батьками Руси. Тому, братя Русини, одягаймо від тепер нашу рідну мову в єї питому стрійну руску одєжу, в фонетичну правопись!

Від часу нашого національного відродження лунає по всіх закутках Руси голос з уст кожного освіченого чоловіка, що ми на рід великан, котрий числить 20,000,000 душ; отсе слово рознесло ся недавно і в галицькім соймі, та ось і неполагоджена, та на око дрібна правописна справа показує наглядно, як мало наш загал сьвідомий значіня сих слів. Богом а правдою сказавши, не видко на Галичанах ані сліду сьвідомости тої єдности народної з Україною і духової спільности з Українцями. То-ж щоб оклик той не був пустою фразою, треба нам доконечно насамперед бодай що до зверхности наше письменство вирівнати, треба тром мільонам піти в тім взгляді за вісімнайцятьма мільонами, на котрих з гордостею кождої хвилі покликуємо ся, треба положити бодай місток до сполученя нашого духового, треба усувати всі зверхні перешкоди до витвореня почутя єдности народної, одже треба понехати т. зв. історичну правопись, а писати так, як пишуть наші закордонські братя, т. зв. фонетично. Одностайність в правописи на цілій Русі мусить збудити почуте спільности народної. Книжку друковану на Україні не потреба буде що йно передруковувати для Галичан, щоб єї вони могли читати. Взаємність духова підойме ся і з часом она-

нує всі верстви, весь нарід. Тай честь наша народна вимагає, щоб наше письменство мало якесь своє одностайне лице. Кому одже тліє в серці любов до свого народу, хто рад бачити єго велич і славу, хто рад дивигнути єго морально і матеріяльно*), най принесе сю першу жертву, най кине задля Бог знає яких причини улюблену собі „історичну“ правопись, а пише дальше народною правописею рускою, т. зн. фонетичною правописею.

Руска правопись фонетична є на скрізь нашою питомою правописею. По ній стали Словяни (і инші народи) пізнавати нашу мову. Єї читаючи, виголошують вони нашу мову добре і правильно, бо нема нічого в ній, щоб їм се утрудняло; нічого не перекручують, нічого не калічать; вона зберегає красу і милозвучність нашої мови поза границями Руси. Читаючи нашу мову писану фонетично Словяни розуміють єї также далеко лекше, ніж коли написано т. зв. історичною правописею, а що так справді є, довело ся нам сотки разів о тім перекопати ся. І так Серби за всігди не розуміли і не по руски виголошували устуні з „Зорі“, котрі ми їм давали читати, скоро вони були друковані т. зв. історичною правописею, за те і добре і без найменшої трудности читали устуні, друковані фонетично, і розуміли їх, що лиш могли розуміти. Так один родовитий Москаль, що не знав нашої мови, казав мені, що Шевченка в пражскім виданю читає і розуміє, і тоді наша мова єму гарна, а Шевченка в виданю „Зорі“ не розуміє, і читаючи очевидно зовсім не по нашому виголошує. Се визнанє родовитого Москаля зробило з одного руского крилошанина, що прислухував ся тій розмові, а був великим противником фонетичної правописи, нараз єї приверженцем і від того часу став він ревню за нею вступати ся. Пишім і ми вже раз всі тою правописею, яку і инші народи uznали і визнають за руску, а причинимо ся тям до звелічання краси нашої милозвучної мови і поза границями Руси.

Здає ся, що слова наші щирі принадуть не одному щирому Русинови (а ми маємо лиш самих Русинів на оці) до сподоби, і не один сейчас постановить без обиняків ніколи і ніде більше не писати рускої мови инакше як рускою, народною правописею, т. є. фонетично. Та не мало буде може і таких, що з радиної душі були-б за фонетичною правописею, лише не знають, що на се владики, що сьвята церков, як се разом погодити. Може удасть ся нам і сей сумнів розвіяти, хоть признаєм ся, дуже тяжко нам се порозуміти, в якій звязи єї обі річи, церков і руска правопись, могли-б до себе стояти.

В церкві є своя праестара, сьвященна церковно-словянська мова, котрої ніхто не нарушує і не гадає нарушувати, а котру чей ніхто вже не схоче тримати за одно з рускою мовою. Церковно-сло-

*) Кілько часу, праці і гроша йде на саме ъ, можна менше більше обчислити: на кожду сторону написану „історичною“ правописею припадає 20-а часть всіх букв на саме ъ.

вяньська мова, се церковна мова Русинів, але вона zarazом і церковною мовою у Москалів, Болгарів і у Сербів; руска-ж мова, се рідна питома мова Русинів і нічия инша. Русини мають релігійний обовязок, навчити ся читати свої церковні книги, і в тім ніколи не стояла, не стоїть і зовсім не стоять ме руска мова з своєю сякою чи такою правописею на перешкодї; власти шкільні і духовні найдуть спосіб, щоб сю релігійну потребу Русинів заспокоїти, і в тім найдуть вони підпору в бажаню самих Русинів. Але Русини мають не менший обовязок дбати о свою рідну мову і беречи її як ока в голові; та в тім не повинна знов руска церков Русинам мішати та перешкаджати, а противно їм помагати. На церковну нашу мову ніхто не нападає, ніхто її не рад нівечити, обезобразати; на руску-ж мову чигають ріжні хитрі вороги і напасники, що раді-б її перед самими таки Русинами зогидити, їм її обмерзити, то примішуючи ріжні чужі слова і зврати до неї, то знов занечисуючи її правопись, її лице, щоб потім тим легше могли вони сказати: у Русинів нема своєї мови, а якась мішанина, що не має навіть своєї правописи, свого лица; Русини повинні писати по „общерусскому“. Дуже лихо було-б, коли-б церков руска попала на удку ворогів рускої мови і помагала їм в їх нечистім ділі, тим оказала-б вона лише непошанованє для святиощів кожного Русина.

І що-ж зрештою може бути спільного між рускою правописею а церковною мовою? Та-ж знана річ, що в часах не дуже так давних переважна часть руского духовенства, не знаючи руского нисьма, послугувала ся для него латинницею і очевидно фонетичною правописею; у нас є під рукою кількадесять таких проповідий і т. н. від ріжних святиощів. Чи-ж зможе хто сказати, що тоді потерпіла церковна мова або релігійність який ущерб? Так само не потерпіло духовенство ані нарид руский нічого на своїй релігійности, ані церковна мова на своїй чистоті тогди, коли стали учити Русинів в школах рускої мови яко такої і такої її правописи, де не було вже ані **s**, ані **oy**, ані **w**, ані **o**, ані **ѣ**, ані **ѣ**, ані **ѣ**, ані **ѣ**, ані **ѣ**, ані **ѣ**. Чи-ж можна сказати, що через те зменшило ся знанє церковної мови у нашого духовенства і у руского народу? В жаден спосіб. Коли-ж латинниця і така фонетична правопись рускої мови не мала жадного лихого впливу на церковну мову і на її знанє, або на релігійність нашого духовенства, коли-ж і така руска правопись, де не було церковних знаків **s**, **oy**, **w**, **o**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ** нічим церковну мову не покривдила, то чей і дійсна руска фонетична правопись без **ы**, **ѣ** і **ѣ**, знаків, що рускій мові так само не пригожі, не нанесе церковній мові і її знаню жадного ущербку. Ми знаємо багато руских святиощів, що пишуть руску мову фонетично і є дуже примірними святиощами. Тут мимохіть впадає в очі, чому то саме за тими трома знаками **ы**, **ѣ**, **ѣ** мала-б стояти церков, та чому вона в рівній мірі не обставала ніколи за викиненими вже давнійше 8 знаками **s**, **oy**, **w**, **o**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**. Чей же не гадає ніхто на правду, що сі три знаки **ы**, **ѣ**, **ѣ** одні своєю чу-

десною силою придержують Русинів при церкві, та що коли їх викинути з рускої правописи, то церков руска захитає ся! Ми бачимо, що анї наші закордонські братя через фонетичну правопись не стали менше релігійними, анї Волохи, що стали тепер замість кирилицею писати латинницею і се письмо занесли навіть в церковні книги, не відrekli ся від своєї церкви; ми бачимо, що і Серби з своєю фонетичною правописею сербскою остали вірними синами своєї церкви. Чому-ж так дуже обставати за **ы, ъ, ѣ**? Чому-ж не мало-б бути більше жаль нашій церкві за давнїше вже викинутими церковними знаками в рускій правописи? Відповідь сама собою насуває ся тому, хто хоть трошки знає історію нашого духового розвитку в Галичині. Треба вдарити ся в груди і щиро сказати: Тому, що церков наша задивила ся на правопись московскої мови; не жаль єї проте за **с, оу, w, ѿ, љ, џ, р, v** і за титлами, бо Москалі викинули їх з своєї правописи, але жаль, дуже жаль за **ы, ъ, ѣ**, бо отсі церковні знаки є ще в правописи московскої мови. Коли-ж так, то се зовсім не церковне становище нашої церкви в сій справі, а якесь инше, і то не руске, а московске!

Так ми дійшли до краю, винайшли і вказали на ту причину, чому то дехто стоїть так твердо за т. зв. історичною правописею а властиво за **ы, ъ, ѣ**, і чому, не маючи лиця і відваги, просто покликати ся в тім на правопись московскої мови, заставляє ся рускою церквою. Але церков руска не повинна ніяк служити таким нечемним і нечистим цїлям, противно вона повинна підпомочи ті змаганя вірних своїх синів, що йдуть до морального і духового скріплення і зміцнення народности рускої і до визволення єї з всякого чужого ярма. Чи потреба аж доказувати, що скріпленням і зміцненням народности рускої двигне ся і повага рускої церкви? Інтерес церкви тісно у нас злучений з інтересом народности; двигне ся руска народність, то і церков руска засіяє в повнім блеску. Справді дуже сумно було-б, коли-б церков наша задля трох нікчемних карлючок хотїла запропастити інтерес народности рускої, а ще сумнїше, коли-б хтось був того переконаня, що вірність народу руского своїй рускій церкві основує ся на **ы, ъ, ѣ**! Церков наша повинна всіма силами вступити ся за рідною питомою народною правописею рускої мови і допомочи єї до загальної побіди у нас, і ми сьвято переконані, що церков наша, розглянувши докладно своє становище в сій справі, не піде на перекір інтересам народности рускої. І так фонетична правопись рускої мови і своя рідна і питома і народна і історична і самостійна. Крайна пора, щоб загал галицкої Руси се порозумів і узнав фонетичну правопись за свою.

А що найважнїше, тая правопись також найпрактичнїйша. Русин, котрий знає 33 букви, за кілька хвиль зможе без помилок писати по руски. Чи се-ж не значить багато, дуже багато в нинїшних часах пари і електрики, де годї тратити час на марну науку про химерне собі **ы, ѣ** та **ъ**, замість щоб чогось позиточного учити ся? Нарід наш саме тепер вступає в ряди цивілізованих народів

світа, а се значить, що не лише кілька учених грамотіїв, а кожний Русин, чи він пан, чи простий мужик, чи зарібник, має уміти по руски читати і писати. Котра-ж правопись надає ся до того лише, чи т. зв. історична, а властиво московска, котрої поміж довгих шкільних мук ніхто не може собі присвоїти, бо і самі учителі єї не уміють, чи фонетична, котрої за кілька хвиль і дитину можна навчити?

Хто-б не хотів нам на слово вірити, най прочитає отсих кілька заміток про правопись фонетичну і най пробує писати, а переконає ся, що нічого лекшого на світі, як навчити ся рускої фонетичної правописи.

Про букви **а, е, о, у**, відтак про **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ** нема властиво що говорити. Кожний грамотний Русин, чи він „фонетик“, чи „етимолог“, уживає їх однаково; кожній пише: **вода, дай, тебе, молотити, кусай, добре, щука, лице, шити, голка** і т. д.

Так само пишуть тепер всі Русини (грамаг. Осадца-Огоновский і Желеховский) всюди однаково **я, є, ю**, одже **мясо, лица, єго, люблю** і т. д.

Лише в тім, як віддавати в письмі звуки **и** і **і**, годі було Русинам до тепер погодити ся. Одні, т. є. „фонетики“, пишуть там **и**, де чують **и**, а там **і**, де говорять **і**, другі-ж „етимологи“ мають для означеня сих двох звуків аж сім знаків, а то **ы, и, і, ѣ, ѓ, ѣ, ѣ**; і так одні пишуть: **риби, тими, мити, шия, шити, крило, музика, циганови...**, другі: **рыбы, тыми, мыти, шія, шити, корысти** або **користи, крыло** або **крило, музыка** або **музика, цыганови** або **циганови** (гл. Огон. Гр. §. 479.7)..., одні пишуть: **віз** (вози), **віз** (везли), **вітер, батькові, батьковім, мід...** другі **вѣзъ** (вози), **вѣзъ** або **вѣзъ** (везли), **вѣтеръ, батьковй, батьковѣмъ, мѣдъ** або **мѣдъ...**

Так само сварять ся ще Русини за **ъ** а почасти і за **ь**; одні не хочуть зовсім знати **ъ**, бо воно не означає жадного звука, другі кажуть, що **ъ** найбільші сьвятощі Русинів і длятого заховують єго в письмі.

Тим чином розходить ся між Русинами властиво лише о два звуки а о шість букв. Чи по всім тім, що передом сказано, треба ще доказувати, що найпростійше, найприроднійше, найрозумнійше, найліпше по руски буде, писати там **и**, де говоримо **и**, там **і**, де говоримо **і**, а там нічого не писати, де нічого не вимовляємо? Чи-ж варт про се спорити? Чи можна сказати, що через те потерпіла де в чім наша мова, що наші що найліпші писателі закинули злишних шість букв? В жаден спосіб! Противно, вона зискала, бо не зупиняючи ся на закручених і замотаних правилах, де писати ті знаки, наші писателі могли тим більше зважати на красу нашої мови і хід своїх гадок. Я бодай думаю, що неплодовитість „етимологічних“ писателів під взглядом ідей і кошлавість їх мови в найбільшій часті треба зіпхнути на сих 6 карлючок; вони зупиняли їх гадки, вони відво-

дили їх від живої нашої милозвучної мови в етимологічні вертепи та нетри, вони мов кайдани тяжкі давили їх гадку і пугали язик. Проте проч з тими карлючками з нашого письма! Вони не тільки що не мають жадної вартости, але приносять нам ще шкоду. Не мучмо ними наших дітей, не забиваймо їх голови пустяками! Викиньмо вже раз **ъ, ы, ѣ і Ѡ, ѣ, ѡ** з нашого письма, а **ь** пишім лише там, до воно мягчить.

Так само як для звуків **йа, йе, йу** і для **ѡа, ѡе, ѡу** маємо стародавні словянські знаки **я, е, ю**, так треба в рускім доконечно і для звука **йі** і для **ѡі** якогось знаку, а до того вибрав Желеховський (Драгоманів) также стародавній церковний знак **ї**. Отсе і вся повість, але повість доконечна, бо-ж треба таки в письмі відрізнити **ніс** (несли) від **ніс** (носи). Одже треба писати: **їхати, їсти, тіло, діло, сіла, на тілі, на возі, цідити, ніби...**

Отсе і подані вже всі правила рускої фонетичної правописи і кожда дитина, що ледви навчила ся ставити букви, може за кілька хвиль навчити ся писати по руски без помилок. Про деякі дрібниці не знаємо, чи і згадувати; бо вони самі собою розуміють ся. Так треба писати **світло, свідок, цвіт** і т. д., а не **світло, свідок, квіт**, бо говоримо на тім місци **сь** і **ць** а не **с** і **ц**. Так пишемо **читалня, сніг, слід** і т. д. а не **читальня, сніг, сьлід**; бо се само собою розуміє ся, що перед мягкими **нь, ль, ть, дь, зь, сь, ць** і попередній твердий звук **н, л, т, д, з, с, ц** мягчить ся. З тої самої причини не треба писати **приязнь, злісьть, гвізьдь, кісьть....** а лише **приязнь, злість, гвіздь, кість....**

За те, як тяжко приходять ся навчити дітей, де і як їм уживати **ъ, ы, ѣ, і, и, Ѡ, ѣ, ѡ, ь**, сего годі словами висказати. Можна-ж дивувати ся, чому Русини не зміють писати по руски? Тай звідки мають вони вміти, коли дійсно і учителі рускої мови мають неказані труднощі з правописею „історичною“ (шкільною Осадци-Огоновского), коли навіть учителеви учителів, многозаслуженому проф. Омелянови Огоновському, що — нема що казати — о руску мову дуже щиро дбає і єї як найліпше знає, годі з нею справити ся, коли і він не знає, як має казати писати такі щоденні слова як **жінка** (чи **жѡнка**, чи **жѣнка**, гл. Грам. §. 481. 1), **вечір** (чи **вечѡръ**, чи **вечѣръ**, гл. стр. 78 і 83), **крило** (чи **крило**, чи **крыло**), **користь** (чи **корысть**, чи **користь**).... **біля** (чи **біля**, чи **бия**, чи **бѡля**, гл. стор. 261), **шия** (чи **шия**, чи **шія**, гл. стр. 263) і т. д. Уже-ж коли без страху, щоб сьвіт в своїх основах не зрушив ся, можна і по „історичному“ або „етимологічному“ писати **жѡнка** або **жѣнка** або **жѣнка**, **користь** або **корысть**, **шия** або **шія** і т. д., то певно сьвіт не завалить ся і від того, коли „етимологі“ напише также **жінка**. Знак **ѣ** зовсім не лїпше від **і** віддає етимологію слова, хіба що далеко лїпше і основнїше завертає голову. І по що-ж морочити себе і других? Русини говорять у всіх тих разях або **и** або **і**, то-ж і пишм также лише або **и** або **і**, пишм те, що говоримо і що чуємо: пишм по руски!

На сім міг би бути кінець.

Але що наші химерні „етимологи“ як найбільше, здає ся, задали собі праці і труду, щоб як найкрутіше поперекручувати всі закінчення в відміні руских слів і донняли тут до того, що руска дитина мусить рускої відміни учити ся, як би якої чужої, то треба конечно ще показати, як виглядає відміна руских слів, вільна від всяких московско-церковно-словянсько-общерусско-польско-етимологічних закрутаній. Як страшно покалічена і обезображена наша відміна „етимологічно-історичними“ штучками, може кождий вже хоть би з того заключити, що в Огоновского граматичі в додатку „про правопись“ говорить ся майже виключно про писанє ріжних закінчень, як коли-б в ній не було особного відділу про відміни. Кождий хоть трохи тямущий чоловік питає: Чому писати **костей** або **костій**, але **простый**, чому **тварей** або **тварій**, але **скорый**, чому **пій**, **бій**, але **тупый**, **любый**, чому **грошѣ**, але **хорошій**, чому **тыхъ**, але **сихъ**, чому **рыбы**, але **люди**, чому **груды**, але **груди** і т. д. і т. д. Хіба на те, щоб наглядно показати, як нашою мовою а так само і нашим народом орудують химери поодиноких людей. Пора отрясти з себе постидні пуга, пора змилувати ся над нашою мовою і над нашими дітьми, що мусять забивати собі голову такими играшками. Лучше най учать ся чогось розумнійшого, щоб в тяжких часах знали, як на хліб заробити!

Для науки відміни руских слів вистарчать отсі взірці:

I. ІМЕННИКИ.

лис	учитель	мінйяло	воєвода	сила
лиса	учителя	мінйяла	воєводи	сили
лисови	учителеви	мінйялови	воєводі	силі
лиса	учителя	мінйяла	воєводу	силу
лисе	учителю	мінйяле	воєводо	сило
лисом	учителем	мінйялом	воєводою	силою
лисі	учителі, -ю	мінйялі	воєводі	силі
2 лиса	2 учителя	—	—	2 силі
лиси	учителі	мінйяли	воєводи	сили
лисів	учителів	мінйялів	воєвод, -дів	силі
лисам	учителям	мінйялам	воєводам	силам
лиси	учителів	мінйялів	воєвод, -дів	сили
лиси	учителі	мінйяли	воєводи	сили
лисами	учителями	мінйялами	воєводами	силами
лисах	учителях	мінйялах	воєводах	силах

цариця	часть	тіло	наріканє	ягня
цариці	части	тіла	наріканя	ягняти
цариці	части	тіду	наріканю	ягняти
царицю	часть	тіло	наріканє	ягня
царице	чаще	тіло	наріканє	ягня
царицею	чащею, -тю	тілом	наріканєм	ягнятем, -ям
цариці	части	тілі	наріканю, -ї	ягняти

— — 2 тілі — —

цариці	части	тіла	наріканя	ягнята
цариць	частий	тіл	нарікань	ягнят
царицям	частям	тілам	наріканям	ягням
цариці	части	тіла	наріканя	ягнята
цариці	части	тіла	наріканя	ягнята
царицями	частями	тілами	наріканями	ягнями
царицях	частях	тілах	наріканях	ягнях

Є іменники, що й інакше відмінюють ся, і тими 10 зв'язками не висчерпані всі роди відмін. Так кажемо: **без досьвіду** (а не **без досьвіда**), **синку** (не **синче**), **панове** (і **пани**), **акта** (і **акти**), **без гроший** (не **без грошів**), **чобітьми** (не **чоботами**), **братах** (і **брат**), **церков** (і **церква**), **моя доню** (не **доне**), **пять паннів** (не **панн**), **очима** (і **очами**), **в грудех** (і **в грудях**), **чудеса** (і **чуда**), **без очий** (не **без вік**), **уши** (і **уха**), **плечи** або **плечі** (а не **плеча**) і т. д.; але всі ті властивості зовсім не дотичать правописи, бо пишемо так як говоримо.

Що до правописи, то треба хіба ще раз тут пригадати, що 1. де говорить ся **і**, там писати **і**, а де **ї**, там **ї**; одже по тих звуках, що не можуть м'якшити ся, т. є. по **р, м, б, п, в, ф, ж, ш, ч, щ** не говоримо **ї**, то-ж не треба также писати **ї**, а лиш **і**, н. пр. в **Дніпрі, на липі, дві рибі, рожі, о бурі, в озері, на подвір'ї, мамі, товаришів, мечі, хрущі** і т. д. — 2. по тих самих звуках не пишемо ніколи **ь**, бо се не мало-б жадного зміслу, одже: **товариш, лікар, річ, кліщ, твар, кілька подвір, грішми** і т. д.

II. ПРИКМЕТНИКИ, ЗАІМЕННИКИ І ЧИСЛІВНИКИ.

добрий	гусій	мій	той	сей
доброго	гусього	мого (моєго)	того	сего
доброму	гусьому	мому (-єму)	тому	сему
добрий, -ого	гусій, -ього	мій, мого	той, того	сей, сего
добрий	гусій	мій	—	—
добрим	гусієм	моїм	тим	сим
добрім	гусієм	моїм	тім	сім

добра (-ая)	гуся (-яя)	МОЯ	ТА (ТАЯ)	СЯ
доброї	гусьої	МОЇ, МОЇЇ	ТОЇ	СЕЇ
добрий	гусій	МОЇЙ	ТІЙ	СІЙ
добрю, -ую	гусю, -юю	МОЮ	ТУ, ТУЮ	СЮ
добра (-ая)	гуся (-яя)	МОЯ	—	—
доброю	гусьою	МОЄЮ	ТОЮ	СЕЮ
добрий	гусій	МОЇ, МОЇЙ	ТІЙ	СІЙ

добре (-оє, -еє)	гусє (-єє)	МОЄ	ТО, ТЕ (ТОЄ)	СЕ
доброго	гусього	МОГО (МОЄГО)	ТОГО	СЕГО
доброму	гусьому	МОМУ (МОЄМУ)	ТОМУ	СЕМУ
добре (-оє, -еє)	гусє (-єє)	МОЄ	ТО, ТЕ (ТОЄ)	СЕ
добре (-оє, -еє)	гусє (-єє)	МОЄ	—	—
добрим	гусім	МОЇМ	ТИМ	СИМ
добрім	гусім	МОЇМ	ТИМ	СИМ

добрі, -ії	гусі, -її	МОЇ	ТІ, ТІЇ	СІ
добрих	гусіх	МОЇХ	ТИХ	СИХ
добрим	гусім	МОЇМ	ТИМ	СИМ
добрі, -її, -їх	гусі, -її, -їх	МОЇ, -їх	ТІ, ТІЇ, ТИХ	СІ, СИХ
добрі, -її	гусі, -її	МОЇ	—	—
добрими	гусіми	МОЇМИ	ТИМИ	СИМИ
добрих	гусіх	МОЇХ	ТИХ	СИХ

ВІН	ВОНА, ОНА	ВОНО, ОНО	ВОНИ, ОНИ
ЄГО	ЇЇ	ЄГО	ЇХ
ЄМУ	ЇЇ, ІЇ	ЄМУ	ІМ
ЄГО	ЇЇ	ЄГО	ІХ

НИМ, ІМ	НЕЮ, ЄЮ	НИМ, ІМ	НИМИ, ІМИ
НІМ	НІЙ, ІЙ	НІМ	НИХ

Я	ТИ	МИ	ДВА, ДВІ	П'ЯТЬ
МЕНЕ	ТЕБЕ	НАС	ДВОХ	П'ЯТИ, -ЬОХ
МЕНІ	ТОБІ	НАМ	ДВОМ	П'ЯТИ, -ЬОМ
МЕНЕ	ТЕБЕ	НАС	ДВА ДВОХ ДВІ	П'ЯТЬ, -Н, БОХ
Я	ТИ	МИ	ДВА, ДВІ	П'ЯТЬ
МНОЮ	ТОБОЮ	НАМИ	ДВОМА	П'ЯТЬМА
МЕНІ	ТОБІ	НАС	ДВОХ	П'ЯТИ, -ЬОХ

І тут є ще інші відміни. Так пр. кажемо **бабин** (не **бабиний**), **братів** (не **братовий**), **наш** (не **наший**), **винен** (і **винний**) і т. д.; але так як говоримо, так таке і пишемо, і годі знайти дещо, щоб що йно треба учити, як має ся писати.

III. ДІСЛОВА.

питати	пасти	дарувати	махнути
питаю	пасу	дарую	махну
питаєш	пасеш	даруєш	махнеш
питає	пасе	дарує	махне
питаємо	пасемо	даруємо	махнемо
питаєте	пасете	даруєте	махнете
питають	пасуть	дарують	махнуть
питаї	паси	даруй	махни
питаймо	пасім	даруймо	махнім
питайте	пасіть	даруйте	махніть
питав	пас	дарував	махнув
питала	пасла	дарувала	махнула
питало	пасло	дарувало	махнуло
питали	пасли	дарували	махнули
питаючий	пасучий	даруючий	—
питаючи	пасучи	даруючи	—
питавший	пасший	дарувавший	махнувший
питавши	пасши	дарувавши	махнувши
питаний	(с)пасений	дарований	махнений
ждати	різати	хвалити	їсти
жду	ріжу	хвалю	їм
ждеш	ріжеш	хвалиш	їси, їш
жде	ріже	хвалить	їсть
ждемо	ріжемо	хвалимо	їмо
ждете	ріжете	хвалите	їсте
ждуть	ріжуть	хвалять	їдять
жди	ріж	хвали	їдж
ждім	ріжмо	хвалім	їджмо
ждіть	ріжете	хваліть	їджте
ждав	різав	хвалив	їв
ждала	різала	хвалила	їла
ждало	різало	хвалило	їло
ждали	різали	хвалили	їли
ждучий	ріжучий	хвалячий	їдячий
ждучи	ріжучи	хвалячи	їдячи
ждавший	різавший	хваливший	ївший
ждавши	різавши	хваливши	ївши
жданий	різаний	хвалений	їдений

И-64 299

І у дівелів маємо багато відмінних форм як: **грити, шити, пертий, клятий, дутий**, попри сп. приказ. **паси, махни, жди, хвали**, также **сядь, кинь, сип, стріль**, відтак **дойти, таїти, слати шлю, платити плачу** і т. д.; але як говоримо, так треба і писати, і не потреба осібних правил до того. Хіба ще раз треба пригадати, що пишемо **хвалить, несить**, але **варить роботу** і т. д., і що пишемо **кинємо**, але **ріжмо, суньте**, але **вірте** і т. д.

Як бачимо, все і всюди виходить на те правило: Пишім так, як говоримо, кладім на кожний звук, котрий виголошуємо, свій знак, а буде добре написано. Уважаймо лише все і всюди на те, щоб було добре по руски написано, т. зн. пильнуймо ся дуже, щоб ми нашої рідної мови не калічили, не перекручували, ані не підправляли її жадними чужими красками, котрих вона не потребує; вона тоді найкрасша, коли найчистіjšа. Проте дбаймо всіма силами, щоб ми правильно по руски говорили, т. зн. не мішаймо до нашої мови непотрібно чужих слів, вистерігаймо ся также в мові всяких нарічевих питоменностей, чи то в вимові, чи в засобі слів, а змагаймо до того, щоб говорити однаково, говорити так, як наші що найліпші писателі пишуть. Хто багато читав, той най пише так, як частіше пише ся; хто мало читав, най пише так, як сам говорить. Не розходить ся о дрібниці, а о цілість однакову. Такі дрібниці, як **цвисти — цвѣсти, уголь — вуголь, огонь — огень, двіста — двісті, академия — -ія, парафія — -ія, -ський, — -ский..**, коли в них не буде на разі згоди, не пошкодять загальному лицю нашої мови; колись і в тім згляді наша письменна мова усталить ся. Тепер дбаймо о те, що вже усталено, і з найщиріjšою любовю до своєї рідної мови рускої помагаймо кожний після сил своїх завершити величаву і стрійну будову письменної мови рускої. Пишім, як правильно говоримо, пишім по руски!

С. Нагнибіда.

29. 215
Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 64299

340822

III

И 64.299